

ром ці твори з'явилися у продажу. Так, газета "Селянин" 13 березня 1899 р. вмістила оголошення: „Купуйте книгу під заголовком "Гайдамаки", яка вийшла обсягом 140 стор. з ілюстраціями в друкарні М. Білоуса в Коломиї, вартістю 50 крейцерів [11. – 1899. – 13 бер.]

Оригінальною формою пропаганди творчості Т.Г. Шевченка було видання Омеляном Поповичем у 1895 р. збірки із 150 коротких, але глибоко змістовних витягів із творів поета під назвою "Слово правди і науки" [2. – 1895. – 11 трав.]

Важливе значення для розуміння Т.Г. Шевченка як людини, борця, поета, а також його творчості мали публічні виступи про нього і його твори відомих українських громадських і культурних діячів Буковини, що друкувалися у місцевій пресі, виданнях. Зокрема, видатний новеліст В. Стефанік у статті "Поети і інтелігенція" застерігав від канонізації поета, глибше розуміти його твори, а не обмежуватися лише сприйняттям його портрета. "Великого Шевченка так роздекламували, – писав він, – що з него майже нічого не лишилося, лиш декламація. Рускі (українські. – В.Б.) панни як русалки зацілували батька (Шевченка. – В.Б.), і тепер наново треба би віднаходити і прояснювати Шевченка" [2. – 1899. – 16 чер.]

"Буковинський православний календар на рік переступний 1904" (Чернівці, 1903) вмістив на своїх сторінках написаний С. Воробкевичем ще при житті короткий нарис "На прощання". Він починався відомим чотиривіршем "І день іде, і ніч іде", а далі С. Воробкевич наголошував, що Т. Шевченко збудив український народ до нового життя, у т.ч. й буковинських українців. "Ти один із тих найперших, із тих нечисленних первородних робітників на буковинській Русі, що силою своєї гарячої любові до свого рідного, силою солодкодзвінкої пісні не дав закаменіти своєму рідному народови. Твої слова і твоя пісня не були голосом вопіючого в пустелі" [4, с.3].

Український громадсько-політичний діяч Галичини Л. Цегельський у своїй статті, вміщеній у двотижневнику "Іскра" у 2 номері за 1903 р., писав: "Даючи українцям політичний і суспільний ідеал, Шевченкова поезія перемінила українство з літературно-етнографічного аматорства в політично-суспільну течію, і в тім лежить історичне значіння Шевченка" [6. – 1903. – Ч.2. – С. 21].

У багатьох виданнях лунав заклик діяти у дусі вчення великого Тараса. Так, підбірка матеріалів про поета (з його портретом) у місячному "Іскра", що виходив у с. Черепківцях (нині Глибочького р-ну), закінчувалася словами: "А ми, українці, лиш тим способом гідно пошануєм пам'ять незабутнього Тараса, коли пильно будемо читати його "Кобзар" і після висказаних у нім думок – працювати" [7. – 1907. – Ч.2. – 25 бер.]

Популяризації творчості Т.Г. Шевченка сприяло використання "крилатих висловів" із творів Т. Шевченка для заголовків газет: "Доборолась Україна до самого краю", або: "Правда не вмере, не поляже" та ін. [3. – 1896. – 29 лист.; 1897. – 10 січ.]

Цій же справі слугував і портрет Т. Шевченка, намальований буковинським художником Ю.Пігуляком і вивішений в українському "Народному домі" поряд з іншими українськими діячами

Буковини [9, с. 35]. На початку ХХ ст. портрети Т. Шевченка були у багатьох домівках буковинських українців. Товариством "Просвіта" була запроваджена стипендія ім. Т. Шевченка. У 1895 р. вона була виділена, приміром, буковинському талановитому художнику Миколі Івасюку, який тоді навчався у Мюнхенській художній академії [2. – 1895. – 16 чер.]

Характерний у цьому відношенні ще один факт. У зв'язку з рішенням Державної думи Росії у лютому 1914 р. про заборону відзначення 100-річчя від дня народження Т. Шевченка українські буковинські депутати парламенту і крайового сейму внесли у червні 1914 пропозицію: "Український клуб послів підтримує якнайгарячіше вимогу української громадськості м. Чернівців про зміну назви вулиці Руської на вулицю Т. Шевченка" [15. – 1914. – 16 чер.]

Наведені окремі повідомлення (а їх набагато більше) незаперечно засвідчують, що ім'я і творчість великого українського поета Т. Шевченка всіляко популяризувалися у зазначений час на Буковині, що сприяло підвищенню національної свідомості буковинських українців, формуванню їх в українську націю на цій частині української землі.

Джерела та література:

1. Богайчук М. Література і мистецтво Буковини в іменах. – Чернівці: Букрек, 2005;
2. Буковина (Чернівці). – 1886 – 1902; Буковински Вѣдомости (Чернівці). – 1897-1898;
3. Буковинський православний календар на рік переступний 1904. – Чернівці, 1903;
4. Люстрована Бібліотека для молодіжи, міщан і селян. – Чернівці. – Річник VI. – Кн.1, 1890;
5. Іскра (Львів-Чернівці). – 1903;
6. Іскра (с. Черепківці, нині Глибочького р-ну). – 1907.
7. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича. – Львів, 1911;
8. Попович О. Відродження Буковини (Спомини). – Львів, 1933;
9. Русская правда (Відень). – 1889;
10. Селянин (с. Чуньків, Заставнівського судового повіту). – 1899.
11. С. Смаль-Стоцький. Буковинська Русь. – Чернівці, 1897;
12. Bukowina (Чернівці). – 1865;
13. Bukowiner Rundschau (Чернівці). – 1892;
14. Czernowitzer Tagblatt. – 1914;
15. Czernowitzer Zeitung. – 1891.

Botushans'kyi V., Botushans'kyi O.

Promoting the name and works of T.G. Shevchenko in Bukovina (60-ies of XIX - beg. Twentieth century)

The article is based on documentary describes the propagation of such materials and the name of his poems in Bukovina (60-ies of XIX - beg. Twentieth century.) That promoted the growth of Ukrainian national consciousness Bukovynian, formation of the Ukrainian nation in this part of Ukrainian land.

Key words: T. Shevchenko, Bukovina, Kobzar.

УДК: 94(437.5)“18/19”:613.81

© Василь Ботушанський (Чернівці)

З ІСТОРІЇ РУХУ ТВЕРЕЗОСТІ

ТА АНТИАЛКОГОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ НА БУКОВИНІ (70-ті рр. ХІХ – початок ХХ ст.)

У статті, на основі маловідомих документів розповідається про історію руху тверезості та антиалкогольної боротьби на Буковині у 70-тих рр. ХІХ – на початку ХХ ст. Показано, як антиалкогольний рух відбувався у гострому протистоянні прибічників тверезості й тих, хто виробляв і збував алкоголь.

Ключові слова: антиалкогольний рух, корчма, пропінація, тверезість.

"Ми спиваємося швидкими темпами", – заявив головний лікар Чернівецького облнаркодиспансеру Віктор Самсонюк кореспонденту газети "Молодий Буковинець" у березні 2008 р. Там же наведені офіційні дані продажу алкогольних напоїв у області: вина за 2005 р. – 1,3 млн. л, за 2006 р. – 1,4 млн. л,

за 2007 р. – 1,9 млн. л; горілки за ті ж роки відповідно – 3,4, 3,9, і 5,1 млн. л; пива – 5,2, 6,3 і 8,3 млн. л (при скороченні чисельності населення області з 908,6 тис. чол. у 2005 р. до 904,1 тис. чол. у 2008 р.) [12. – 2008. – 20 бер.]. Навряд чи знизилася споживання спиртних напоїв у краї в наступні роки. Та ж газета у номері за 30.4.2009 р. повідомляла, що з'явилася “своя” горілка – “Кришталева Буковина” Лужанського лікеро-горілчаного заводу потужністю 22 млн. пляшок на рік. Горілка “класична”, “м'яка”, “пшенична”, 6 тис. ящиків щодня – пий-заливайся, виручай бюджет [12. – 2009. – 30 квіт.]. Щоправда, лікар В.Самсонюк висловив тривогу з приводу “помолодшання” алкоголіків, зростання числа тих, що перебували на лікуванні в наркодиспансері: 2006 р. – 2,6 тис. осіб, 2007 р. – 3 тис. [12. – 2008. – 20 бер.].

Це на регіональному рівні. А на загальноукраїнському? “Непохитно стоїть алкогольне лобі в парламенті... Важко зрозуміти тих, хто відстоює виробництво алкоголю. Його вживання – причина 100 смертей щоденно (понад 40 тис. в рік), – так пише в “Урядовому кур'єрі” за 29 грудня 2009 р. Микола Поліщук, який кілька років тому був міністром охорони здоров'я України [17. – 2009. – 29 груд.].

Таке відштовхування від реалій сучасності до аналогічної проблеми 100-річної минувшини вочевидь дозволяє стверджувати, що вона, ця проблема, не тільки не застаріла, а стали ще більш актуальною. Проте зразу зазначимо, що мова йтиме не про абсолютне заперечення й осуд виробництва і споживання спиртних напоїв взагалі всією колишньою буковинською спільнотою, а лише про умови появи такого антисоціального явища, як пияцтво, та про спроби значної частини буковинців, переважно селянства, обмежити, чи й побороти його.

Про пияцтво як непристойне явище і перші спроби боротьби проти нього священиків згадується в окремих буковинських виданнях уже в кінці XIX ст. [22, с. 84, 138.; 9; 11]. Про роль корчми на селі писав відомий буковинський фольклорист Л.-А. Сімігнович-Штауфе [30]. Про “корчму прокляту” згадував не раз Юрій Федькович [18], про рух тверезості – Р.Ф. Кайндль [9]. Згадують цю проблему кількома абзацами і сучасні дослідники Г. Кожоляно [10], М.Чучко [19], О.Гнатчук [5], О. Добржанський [7] та інші, однак спеціального наукового дослідження з цієї проблематики практично немає. У пропонуваній розвідці робиться спроба заповнити в якійсь мірі цю прогалину.

Як відомо, більшість буковинського селянства у пореформений період була бідною та середньозаможною. За австрійським сільськогосподарським переписом 1902 р. 56,7% господарств володіли земельними площами до 2 га кожне, 28,6% господарств – від 2 до 5 га. Отже, понад 4/5 господарств належали до економічно нестійких, з мінімальним прибутком. За австрійською податковою системою, селянські господарства, які платили річного податку менше 8 крон, належали до незаможних. У 1906 р. такі господарства становили на Буковині 57,1% (у Долішній Австрії – 1,5%, Горішній Австрії – 0,1%, Крайні – 0,2%, Каринтії – 0,4%, Зальцбургу – 1,9%, Сілезії – 3,2%, Чехії – 3,1%, і т.д.) [1, с. 308, 312].

Не бачачи обнадійливої перспективи економічного зростання своїх невеликих господарств, значна частина їх власників, зокрема людей слабкої волі, нерозважливих, неписьменних, а то й таких, що уже попали в алкогольну залежність, “топили” в чарці горе, злидні, безпросвітність, темряву, інші – більш заможні – відвідували шинок ще й з тією метою, що він був єдиним “вогнищем культури” на селі, де можна було поспілкуватися, обговорити якісь справи, послухати музику мандрівних музик, взнати якісь новини.

Новообраний до Буковинського сейму український депутат Єротея Пігуляк у своєму першому виступі в кінці листопада 1890 р. про становище буковинського селянства так пояснював причини пияцтва: перед новим урожаєм, навесні більше третини селян вже не знають, звідки взяти кусник хліба; друга третина з страхом обраховує, чи стане їй до нового хліба; третя третина хоча і має ще дещо, але живе не набагато ліпше від двох перших. “О безжурнім спокійнім і так приємнім життю селян, як то де инде водиться, не може бути у нашого люду ані бесіди”. При таких обставинах іншої забави як коршми, нема. “Недостатки, журба і біда пруть его до средства, котре его нужду на хвилю може і лагодить, але ту саму нужду ще й збільшає” [3. – 1890. – 4 груд.].

Газета “Русская Правда” (виходила у Відні для Буковини) зазначала у номері за 1 листопада 1888 р. (та й самі селяни підтверджували), що прихильність до чарки у краї дуже поширена при будь-якій нагоді: при поганій їжі (“для апетиту”), народження дитини, заручини, весілля, хрестини, поховання, поминки, початок якоїсь роботи чи її кінець (оранка, сівба, сапання, косіння, молотьба), вдалиї продаж, вдала купівля, проводи до війська чи на далекі заробітки, приймання гостей під час храму чи навідин, під час численних свят, на танцях, будівництво хати, стодоли, криниці, при любощах, при залагодженні сварки, віра в те, що горілка може “лікувати” внутрішні хвороби, а також вибори до громадських рад, крайового сейму, парламенту тощо [15. – 1888. – лист.].

Сприяло поширенню пиятики й те, що тривалий час поміщики і навіть деякі підприємці в містах нерідко платили найнятим робітникам частково, а то й повністю горілкою, а не грошми. Один підприємець з Сторожинця повідомляв у 1863 р., що він своїм робітникам щодня дає на роботі та ще й додому (в рахунок платні) 5 ока пива, півока горілки (1 ока = 1,52 л) [21. – 1863. – 29 трав.]. Причому поміщики й орендарі маєтків з серйозним виглядом “доводили” необхідність і навіть корисність частування найнятих селян горілкою під час робіт (звичайно в рахунок їхньої платні). “Хто знається на найманні наших робітників, – зазначав у 1888 р. орендар маєтку Буковинського православного релігійного фонду у с. Топорівцях Йозеф Фішер, – той мусить визнати, що нашому селянину горілка, безумовно, потрібна для підтримання його здоров'я і працездатності, оскільки його їди лише рослинного походження йому явно недостатньо... Причому коли селяни виконують дуже важку роботу, то їм треба давати горілки три рази на день” [29, с. XI – XII].

Поміщики були зацікавлені у якомога більшому збуті спиртних напоїв (тим більше в рахунок зар-

плати), бо самі були їх виробниками на підставі права пропінатції, тобто давнього феодального монопольного права виробництва і збуту горілки (виробляли із зерна, картоплі, фруктів). Якщо у 1850 – 1854 рр. щороку поміщицькі гуральні Буковини виробляли 24 тис. гл спирту (по 6,3 л на душу населення), то у 1900 – 1904 рр. на 38 гуральнях – 50 тис. гл (6,7 л на душу населення), у 1910 – 1912 рр. на 66 гуральнях – 74 тис. гл (8,9 л спирту, або 22,2 л 40-градусної горілки на душу населення). Отже, за 1851 – 1910 рр. населення краю зросло в 1,4 раза, спиртове виробництво – у 3 рази, у т.ч. на душу населення – в 1,4 раза [1, с. 305]. За тодішніми (1885 р.) розцінками 1 л чистого спирту коштував 28 крейцерів, відповідно 1 л 50-градусної горілки – 14 кр., але у 2208 шинках вона продавалася за ціною від 25 до 40 крейцерів, що давало шинкарям та орендарям 442 тис. фл. додаткового прибутку [28, с. 37 – 39]. Якщо не вистачало готівки, спиртні напої збували за натуральну продукцію. Приміром, у 1862 р. на південь від Чернівців, при головній дорозі прямо в полі була пересувна корчма-намет, де продавали горілку людям які поверталися з базару, як за гроші, так і за продукти харчування, лісоматеріали, сіно та ін. [21. – 1862. – 9 серп.].

Після скасування панщини у 1848 р. крайовим законом 1867 р. і 1889 р. право пропінатції поміщиків і Православного релігійного фонду Буковини було скасовано, за що їм було визначено для викупу 8 млн. фл. Право здачі в оренду колишніх пропінатцій перебрав на себе до 1911 р. виконавчий комітет крайового сейму, створивши відповідний викупний пропінатційний фонд. Але це право оренди у “своїх” селах брали на себе ті ж учорашні поміщички-пропінатори за певну плату, здаючи право продажу горілки в шинках суборендарям за вищу плату. Так, на початку ХХ ст. у Сторижинецькому повіті великі власники Й.Фішер і О.Бродовський як генеральні орендарі здавали у суборенду 66 шинків, М.Перетц – 35, Друкман – 61; у Кіцманському пов. Штайнер і К° - 13 шинків, Я.Штернер – 15, М.Корн – 19; у Чернівецькому пов. Фішер – 49, Цукер – 57, Бергер – 19 і т.д. [1, с. 305].

У збуті якомога більшої кількості горілки були зацікавлені як головні орендарі, так особливо і суборендарі, коли, наприклад, орендар вимагав від суборендаря-шинкаря за тиждень продати стільки горілки, інакше буде позбавлений права шинкування. І той мусив проявляти „активність”, спритність, винахідливість, щоб заманити до корчми якомога більше пияків. Як вказував галицький делегат українець Борис у вересні 1905 р. на Х антиалкогольному з’їзді у Будапешті у доповіді “Антиалкоголізм і пропінатційне питання в Галичині і Буковині”, „щоб набити кишені орендарів пропінатції, нарід не лише стає жертвою шинкарської лихви та розп’яніння, але ще й затруювання...”, бо “в пропінатційних шинках продається горілка в сирім стані, із фузлями (сивушними маслами. – В.Б.), яка шкодить здоров’ю людей” [3. – 1905. – 1 жовт.].

Спроби обмежити діяльність шинків наштовхувалися на спротив шинкарів. Так, коли начальник Вижницького повітового управління Єх розпорядився у 1908 р. щоб корчми були закриті з 5 год. вечора в суботу до 7 год. ранку в понеділок, шинкарі добилися у крайових властей скасування цієї заборони у

селах Плоска, Стебни, Довгопілля та ін. [3. – 1908. – 11 вер.].

Щоб збути всезростаючу кількість спиртних напоїв, потрібна була велика кількість шинків. За австрійським законом один шинок повинен був припадати не менше як на 500 мешканців. Але на Буковині здебільшого припадало менше осіб на один шинок. У 1890 р. офіційно на Буковині один шинок припадав на 296 жителів (по Австрії – на 259) [23. – 1892. – 24 квіт.]. У 24 селах Кіцманського судового пов. з населенням 42,7 тис. чол. у 1904 р. існувало 89 шинків з продажу горілки, 12 – з продажу вина, 91 – з продажу пива – разом 192, або один шинок на 222 жителів, у Вижницькому судовому пов. – 130 шинків на 48,1 тис. чол. (1 – на 370 чол.), у Заставнівському судовому пов. – 155 на 50,7 тис. чол. (1 – на 327 чол.), у Чернівецькому судовому пов. – 413 на 1064 тис. чол. (1 – на 258 чол.); у Садгорі з населенням 4635 чол. діяло 37 шинків (1 – на 125 чол.), у Раранчі – 23 на 4872 чол. (1 – на 212 чол.) [6. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 21121. – Арк. 20 – 383]. У 1908 р. спиртні напої збували 1800 шинкарських родин, причому чимало з цих родин мали по кілька корчем. Громадський діяч Іван Герасимович писав тоді, що “бувають такі місцевості, де одна коршма припадає на 100 чоловік” [3. – 1908. – 15 квіт.].

Та й у самих Чернівцях у 1900 р. із 470 закладів харчування у 300 (тобто один заклад на 140 городян) розпивалися спиртні напої [25, с. 260]. Цікаво, що у Чернівцях систематично вилловлювали вночі надто п’яних городян й приїжджих і допроваджували в арештантську [24. – 1880. – 5 серп.]. Прикро, що у тих же Чернівцях (як і в селах) до вживання спиртних напоїв залучалися й діти. Так, у 1909 р. в одній із чернівецьких шкіл із 98 опитаних учнів 2 не вживали спиртних напоїв, один учень пив горілку два рази на день, два – по разу на день, 8 – багато разів на тиждень, 7 – один раз на тиждень, решта багато разів на рік, особливо у свята, 20 хлопців систематично відвідували шинки з батьками, 17 хлопців уже були алкогольно залежними.

Особливо значного поширення набув алкоголізм у гірській частині краю, де проживало в кінці ХІХ ст. до 30 тис. чол. Як писала одна з газет, “п’ють всі: чоловіки, жінки, діти, а влада потурає пропінаторам, які вперто протистоять священикам, що намагаються вести антиалкогольну пропаганду”. Єдиними населеними пунктами в краї, де релігією і звичаєм заборонялося вживати спиртні напої і де не існувало шинків, були липованські села російських старообрядців (Біла Криниця, хутори Майдан, Липовани, Міхідра), але у Чернівцях вони “питейные заведення” відвідували [27. – 1907. – 15 чер.; 1909. – 1 трав.; 26, с. 289].

Про ту “турботу”, яку проявляли орендарі і шинкарі про селян, щоб ті, бува, у свята не осталися тверезими хоч на один день, свідчить позов орендаря пропінатції Ісака Розенкранца у с. Берегометінад-Прутом у Крайовий суд від 28 квітня 1903 р. на шинкаря Регіну Розенцвайг у с. Ошихлібах за неповну сплату нею за спиртне, поставлене їй з 31 грудня 1902 р. по 5 лютого 1903 р. в кількості понад 4 тис. л (у перерахунку на 40-градусну горілку, всього на суму 2156,08 крони) [6. Ф. 115. – Оп. 2. – Спр. 30143. – Арк. 1]. Отже, чотири тонни 40-градусної горілки (насправді пили 32-33-градусну)

для 1800 ошихлібівчан (у т.ч. немовлят і дітей) на 37 днів – це немало.

Таке “дбайливе” ставлення ділків від оковитої до питущих врешті-решт вело до того, що практично у кожному селі якась кількість людей спивалася, ставала безнадійними алкоголіками. Так, у кінці XIX ст. у Чернівецькому повіті на обліку перебувало 636 алкоголіків (408 чоловіків і 228 жінок), у Сторожинецькому – 754 (475 і 279) і т.д. [28, с. 260]. Але ні головних, ні другорядних постачальників алкогольної отрути це не хвилювало, для них основним був чистий зиск, який у 1908 р. після сплати податків від продажу спиртних напоїв становив майже 1,9 млн. крон. Загалом на початку XX ст. населення Буковини тратило за рік на горілку 8,5 млн. к., на пиво 3 млн. к., на вино 3,5 млн. к. – разом 15 млн. к. [16, с. 145], або по 137 крон на одне сільське господарство. Фактично менше, бо у цю суму входили й витрати міського населення. Але і 100 “п’яних” крон на господарство було немало, бо таку суму сільський наймит ледве чи міг заробити за три місяці.

Не зменшилося споживання спиртних напоїв і після остаточного скасування з 1911 р. залишків пропінанції, коли кожен уже міг купити концесію (ліцензію) на продаж горілки (від 0,25 до 25 л одному споживачу) і вина (від 0,25 до 50 л одній особі). Українська газета „Народний голос” у номері за 19 січня 1911 р. висловлювала задоволення з приводу того, що “завдяки старанню наших послів і нашого політичного товариства “Руска Рада” чимало наших людей дістали шинкарські концесії” [13. – 1911. – 19 січ.].

На такому приблизно алкогольно-споживчому полі розгортався на Буковині рух тверезості в означений період з боку священників, згодом вчителів, лікарів, членів новозаснованих сільських читалень і, врешті, створення товариств тверезості. Рух тверезості фактично впливав у загальне русло українського національного відродження в краї.

При проведенні цієї пропаганди зверталася увага селян на шкоду алкоголю для здоров’я, зайві матеріальні витрати сім’ї, аморальну поведінку п’яниць, а то й безглузді каліцтва і навіть вбивства п’яних забіяк. Наголошувалося також, що своїм бездумним витраченням грошей на питво селяни збагачують поміщиків, орендарів, власників шинків, а самі стають біднішими, а то й доводять господарства до розорення і продажу з аукціону.

Товариства (братства) тверезості на Буковині засновувалися за зразком статуту “Австрійського антиалкогольного товариства” у Відні, яке надавало деяку методичну допомогу аналогічним об’єднанням на місцях, розсилаючи примірні статуту, брошури, книги, газети, таблиці, плакати, повчання на антиалкогольну тематику, медалі тверезості активістам руху тощо [15. – 1890. – 15 вер.; 1891. – 1 бер., 11 квіт.]. Наприклад, у травні 1890 р. воно направило в край значну кількість брошур “Запобігання пияцтву” та книгу буковинського етнографа Григорія Купчанка “Горілка, або як вилікуватися від п’янства” [15. – 1890. – 15 вер.]. В одній із брошур у 19 пунктах перераховувалася шкода від пияцтва, яке: вносить чвари в родини, служить поганим прикладом при вихованні дітей, ослаблює організм фізично, робить людину нездатною до

продуктивної праці, знижує добробут сім’ї, веде до злочинів, божевілля, самогубства, передчасної смерті, негативно впливає на потомство, як також на громадське життя людини, викликає осуд і неповагу до п’яниць з боку громади та ін. [3. – 1890. 5 чер.].

Одним з перших ініціаторів боротьби за тверезість на Буковині десь з 1869 р. був український священник Євсевій Андрійчук у с. Дорошівцях, завдяки чому багато непитущих були й кращими господарями у цьому селі [15. – 1888. 1 чер.]. Одне з перших товариств тверезості було засноване священником Єротеєм Федоровичем при новозаснованій читальні у 1874 р. у с. Валяїв. Тоді ж за сприяння священника Григорія Воробкевича виникло товариство тверезості у с. Брідку, згодом – у Суховерхові, Барбівцях (нині – с. Брусниця), Дихтинці, Калинівцях, Зеленеві. Однак проіснували вони недовго [7, с. 177].

З кінця 70-х і особливо з 80-х років XIX ст. рух тверезості активізується. У 1879 р. у невеликому селі (200 хат) Хрешатику за ініціативою протоієрея Томовича, півчого Фотія і єпітропа Івана Калинюка засновано сільську читальню і товариство тверезості при ній. Члени товариства повели роз’яснювальну роботу про необхідність тверезого способу життя. В результаті чоловіки, хлопці і дівчата у святкові і недільні дні замість корчми почали ходити до читальні [3. – 1888. – 13 бер.]. У 1881 р. старшим учителем Іваном Микитовичем товариство тверезості засновано у Кіцмані. 1885 р. він разом з селянином Степаном Боянівським встановили у селі від імені товариства “хрест тверезості з написом: “Крестъ побѣдиль поганство – Крестъ побѣдиль и пьянство” [15. – 1888. – 1 лип.].

У 1884 р. у с. Чунькові 30 членів читальні дали обіцянку три роки не пити горілку. У зв’язку з цим місцевий корчмар постійно підбивав їх відмовитися від такого “ганебного” для справжнього сільського газди вчинку, і дехто (Василь Малик, Василь Бабич, Стефан Андрусак, Николай Кривохижа), не дочекавшись трьох років, теж потяглися до чарки, за винятком шести чоловіків: Григорія Филип’юка, його сина Івана, Георгія Чупруна, Івана Бойка, Івана Білецького та Грицька Малика [3. – 1888. – 13 лют.]. Як видно, нове приживалося важко.

У 1885 р. товариство тверезості виникло у с. Берегометі-над-Прутом у складі 10 чол., а наступного року уже було 30 осіб. Члени товариства дали клятву зовсім не вживати горілки і не мати її вдома [3. – 1886. – 13 серп.]. У січні 1886 р. стараннями священника Боканчі, селянина Василя Голубашенка і церковного півчого Т.Фраціяна товариство тверезості виникло у с. Юрківцях [3. – 1886. – 28 січ.].

Подекуди антиалкогольний рух знайшов відображення в українській народнопоетичній творчості буковинців. Так, при відкритті читальні у с. Розтоках влітку 1887 р. селянин Штефан Григоряк виголосив велике віршоване поздоровлення з цієї нагоди, вказавши і на ті “гріхи”, які стоять на перешкоді економічного і національно-культурного розвитку селянства:

А найпершим гріхом нашим
Є та пиятика,
Що мастки наші губить,
Ганить чоловіка.

Най тверезість зацвітає в нас.
 Коршми пропадають,
 Що нарід наш колись славний
 Нищать, зневажають.
 Бо через коршми й трунки,
 Через арендарів
 Поставали жebraками
 Наші господарі.
 Довги, векслі, ліцитації –
 Все то йде з горівки,
 І той голод, недостатки
 І ті передновки... [8, с. 58].

Активісти руху тверезості особливу увагу приділяли відверненню шкідливих масових пиятиків під час різних свят і обрядів: весіль, хрестин, похоронів, храмів тощо, під час яких витрачалася багато коштів на горілку, втрачався робочий час. Приміром, весілля починалося у п'ятницю ввечері і закінчувалося у другу суботу, на що потребувалося 25 – 30 відер горілки, сільськогосподарські роботи у весельчанів на ті дні припинялися [3. – 1886. – 13 бер.]. Тож були намагання перетворити такі заходи у безалкогольні. Мабуть, одне з перших на Буковині “тверезих” весіль відбулося у листопаді 1885 р. у с. Чунькові у члена сільської читальні Григорія Филип'юка, який оженив тоді свого сина Івана (теж читальника) [3. – 1886. – 13 квіт.]. У Берегометі-над-Прутом з 1885 р. до середини 1886 р. було проведено уже 10 безалкогольних весіль [3. – 1886. – 13 серп.].

Член читальні у с. Топорівцях Георгій Пурич 9 березня 1886 р. теж влаштував своїй молодшій сестрі тверезе весілля. Він добре пам'ятав: коли його старшій сестрі батьки робили весілля, довелося для придбання горілки продати чималий шматок поля, а коли сам женився, мусив сам собі „на горілку” заробити 44 флорини. Тож для весілля молодшої сестри вирішив на горілку гроші не тратити, через що на це весілля навіть родичі не прийшли, а лише члени читальні [3. – 1886. – 13 бер.]. Давалася взначки давня традиція: весілля без горілки – не весілля.

У листопаді 1886 р. стали на тверезу стежину читальники с. Іспаса (разом з дружинами) Микита Білич, Федір Стеф'юк, Онуфрій Томорюк. За це місцевий крамар погрожував, що не продасть їм у крамниці жодного товару [3. – 1886. – 28 лист.]. У лютому 1887 р. безалкогольне весілля відбулося у тих же Топорівцях у Дмитра Пурича, у березні – у с. Рєваківцях. У с. Черногузах до непитущих записалося у березні 1887 р. 68 людей, “щоби цілий рік окрім води жадних інших напитувків не вживати” [3. – 1887. – 13 бер.].

На середину 1887 р. у Топорівцях відбулося уже тверезих три весілля, 16 хрестин і один похорон, а у товаристві тверезості числилося 30 членів. Стільки ж записалося у товаристві непитущих у с. Оршівцях [3. – 1887. – 28 чер.]. Певна частина топорівчан послідовно тримала курс на тверезість. У жовтні 1887 р. Танаско Дутчак влаштував весілля “без краплі горілки”, а у Дмитра Ілашука на клаци (толоці) при будівлі хати “не випито ні краплі горілки” [3. – 1888. – 28 жовт.]. Непитущі члени топорівської читальні побудували у 1888 р. три хати для бідних односельчан [3. – 1888. – 13 вер.]. Безалкогольні заходи у Топорівцях у 1888 р. відбувалися переважно у членів товариства тверезості і читалень, зок-

рема: весілля у Івана Гарасима, на якому весільним батьком був голова читальні Петро Гелич, а гостями – читальники (скинули 41,5 фл.); весілля у Івана Чагеля і хрестини у секретаря читальні Дмитра Ілашука. “І гріш зберегли, і здоров'я, всі забавлялися файними розумними словами без сивухи”, – писала чернівецька газета [3. – 1889. – 17 січ.].

Мабуть, тому велике село Топорівці (майже 5 тис. жителів) було одним з небагатьох сіл, де мешканці станом на початок 1889 р. були винні корчмарям за горілку лише 7 тис. фл., у той час, як у інших селах значно більше [3. – 1889. – 28 лют.].

Але далеко не всі топорівчани сповідували непитушість. Згадуваний секретар читальні Дмитро Ілашук звинувачував у цьому й місцеве начальство, яке не повчало пияків, що “так негідно і стидно” жити. А коли сам Д. Ілашук спробував звернутися до односельчан, щоб залишили пити горілку хоча б на рік, а за зекономлені кошти купити потрібні речі, “то закричали на мене, як на вовка” [3. – 1889. – 6 черв.].

Одне з безалкогольних весіль відбулося 24 листопада 1895 р. у с. Рогізни у члена читальні Олексі Юрчука, який запросив на нього читальників не тільки із свого села, але й із сусідніх [3. – 1895. – 30 лист.]. Цікаво, що читальники Рогізни і сусідньої Садгори відмовилися пити горілку навіть на великі різдвяні свята взимку [3. – 1896. – 14 січ.].

Про добрі справи членів товариства тверезості Рогізни свідчив і такий факт: вони зібрали кошти на лісоматеріал для будівництва хати бідної вдови, а 13 чол. з товариства безпосередньо взяли участь у цьому будівництві у 1895 р. [3. – 1896. – 18 лют.].

Справі поширення тверезості сприяв також голова нововідкритої у 1895 р. у с. Лукавці читальні великий землевласник Микола Василько (він же і сільський староста) – у майбутньому один з найвидатніших буковинських, українських громадських і політичних діячів [4. – 1895. – 20 жовт.].

Рух за тверезість об'єктивно вів до скорочення прибутків орендарів і суборендарів (шинкарів) пропанацій та корчемних закладів. Тому вони скрізь протистояли цьому руху, вдаючись до найрізноманітніших підступних дій. “Всі, хто зацікавлений у прибутках від збуту горілки, виступають проти братств тверезості, – писала “Буковина” у номері за 31 липня 1890 р. [3. – 1890. – 31 лип.]. Коли у 1895 р. 24 чоловіки і 3 жінки дали урочисту обіцянку у церкві с. Василева три роки не пити горілку, шинкарі всіляко вмовляли їх відмовитися від такого “непорядного” для справжнього газди вчинку. Шинкар Шмоль Валін обіцяв селянину Василю Тацюку дозволити пасти безплатно худобу на своєму пасовиську, лиш би той не кидав пити горілку, деякі шинкарі давали селяням наперед безплатно по цілому літру горілки, лиш би ті відмовилися від своєї обітниці [4. – 1895. – 7 лип.]. У с. Карапчеві-над-Черемошем шинкарі навіть влаштували підпал будинку священика, який агітував за тверезий спосіб життя [4. – 1895. – 7 лип.].

Та рух тверезості наростає. Основними його проявами були: урочиста привселюдна клятва у церкві (десь з 1892 р.) не пити горілку, масове публічне закопування (“похорон”) пляшок з горілкою; урочисте встановлення “хрестів тверезості” у знак того, що село відмовилося від вживання спиртних

напоїв (з 1894 р.). Ось як описав ці антиалкогольні заходи у гірській частині Буковини відомий історик і етнограф краю Р.Ф.Кайндль у виданні “Неділя” за 3.XI.1895 р. Йде “похоронна” процесія на чолі зі священником, на найбільш видному місці села зупиняються. Кілька чоловік копають яму, потім туди кидають пляшку з горілкою. Священик звертається до присутніх з переконливою промовою про шкідливість алкоголю, закликає відмовитися від пияцтва. Яму засипають. Встановлюють “хрест тверезості”. Люди дають обіцянку не пиячити, а хто порушить клятву, той тяжко захворіє, осліпне, а то й невдовзі помре [14. – 1895. – 3 лист.].

Повсюду велися розмови про відмову від горілки “на віки”, закопування пляшок і встановлення “хрестів тверезості”. Так, у Карапчів-над-Черемошем 19 червня 1894 р. в хрестопоклінну неділю понад 600 жителів села перед олтарем у церкві при службі 5 священників дали клятву не пити горілку ні вдома, ні в гостях, ні в корчмі, не давати також горілки найманним робітникам на роботі, навіть не тримати горілки в хаті. До такого рішення карапчівчан спонукав їхній священник Ілля Масікевич, що прибув у Карапчів два роки перед тим і вів активні проповіді проти пияцтва. Після служби в церкві громада на чолі зі священниками рушила на визначене місце, де встановили і освятили металевий “хрест тверезості”, доставлений зі Львова за 35 фл. з написами, з одного боку: “В пам’ять святої тверезості, запровадженої о. парохом И. Масікевичем 1894 р. Господи, оружје на діавола хрест твій дав еси нам”, з другого боку: “Хрест побідив поганство. Хрест побідить пиянство. Водружен в громаді Карапчів року 1894” [3. – 1894. – 13 лип.].

Аналогічні заходи відбувалися тоді також у таких селах, як Дубівці, Вашківці-над-Черемошем, Вилавче, Васловівці, Руський Банилів, Панська Долина, Чорторія, Волока-над-Черемошем, до кінця 1894 р. оголосили себе “тверезими” (непитущими) мешканці сіл Вашківців-над-Серетом (Пд. Буковина), Магали, Ленківців, Остриці, Молоді, Чагра, Боянів, Раранчі, Лужан, Берегомета-над-Прутом, Берегомета-над-Сіретом, Мамаївців, Замостя, Іспаса, Міліїва, Рєваківців, Бабина, Борівців та ін. [3. – 1894. – 2 чер., 24 серп.].

Провідну роль у русі за тверезість, створення братств тверезості відігравали священники, зокрема такі, як Артамон Манастирський, уродженець (1857 р.) с. Лужан – парох церков у Старих Мамаївцях, згодом у Руському Банілові, Панській Долині, який не раз торкався у своїх працях і антиалкогольної тематики [15. – 1889. – 1 лист.]. Він констатував, що до кінця 1894 р. близько 20 буковинських сіл оголосили себе непитущими [11, с. 8 – 9]. Пропагував тверезий спосіб життя й священник у Верхніх Станівцях та Волоці-над-Черемошем Бежан [23. – 1895. – 9 квіт.].

Кращих учасників антиалкогольної пропаганди відзначали спеціальними медалями “Австрійського антиалкогольного товариства”. Зокрема, у квітні 1891 р. такі медалі отримали селяни Олексій Димитр-Петрюк з Берегомета-над-Сіретом (залучив до товариства тверезості 31 чол.), Онуфрій Фочук з с. Черногузів (залучив 56 чол.), Федір Заяц із с. Шипота (20 чол.). Він як заможний господар віддав під читальню і товариство тверезості один із своїх бу-

динків. Менше було членів товариств тверезості тоді ж (квітень 1891 р.) в інших селах: у Шишківцях – 13, Розтокаях – 7, Вашківцях-над-Черемошем – 30, Руській Молдавиці – 3, Селятині – 6, Хрещатику – 10, Старих Мамаївцях – 28, Берегометі-над-Прутом – 30, Кліводині – 8, Плоскій – 10. Значно більше було членів товариств у Нових Мамаївцях (60), Хлівіщі (40), зокрема Діонізій Великолова, Федір Стрижиборода, Федір Найда та ін.) [15. – 1891. – 15 квіт., 15 трав., 1 серп., 12 жовт.; 1899. – 1 трав.].

Слід зазначити, що влада підозріло ставилася до великих зібрань народу без дозволу. Так, коли у кінці травня 1894 р. у с. Бабини люди вирішили провести на цвинтарі вперше безалкогольний парастас, найняли службу Богу, і прибули люди й із сусідніх сіл, жандарми розіграли це зібрання людей, бо воно, мовляв, незаявлене наперед владі, суперечило австрійському імперському закону від 15 листопада 1867 р. про об’єднання і збори [3. – 1894. – 2 чер.].

Про цей випадок, як і про рух тверезості на Буковині стало відомо і у столиці Австрії – Відні. Депутат від Буковини Цуркан повідомив у листопаді 1894 р. у австрійському парламенті, що на Буковині розгорнувся активний рух за тверезість. Цілі громади ухвалюють рішення: відмовитися від вживання спиртних напоїв. У с. Бабини у церкві з нагоди прийняття такого рішення відслужили службу Богу. Коли тамтешній орендар взнав про це, він сповістив у повітове управління, нібито там виник бунт. В село стягнули жандармерію з навколишніх сіл, направлено повітового комісара, який розставив на дорогах пости, щоб не прибували люди із сусідніх сіл. А коли ті таки прибули, комісар наказав жандармам розігнати їх силою. Свій виступ у парламенті Цуркан завершив словами: „Так воюють проти тверезості на Буковині на догоду пропінаторам. Звинувачують людей, ніби там зібралися для пропаганди ідей соціалізму” [23. – 1894. – 27 лист.].

Там же у Відні стало відомо, що на Буковині священників, які пропагують тверезість, переслідують. Принаймні на Всеавстрійському сільськогосподарському з’їзді 14 листопада 1897 р. за участі майже 3 тис. делегатів (у т.ч. й з Буковини та Галичини) делегат Т.Прункул із с. Солки (Пд. Буковина) вніс резолюцію, одним із пунктів якої вимагалось: “Священників, які виступають проти пияцтва, не притягати до відповідальності” [4. – 1897. – 21 лист.].

Очевидно, власті ототожнювали просвітницьку антиалкогольну агітацію деяких священників з поширеними тоді „пророцтвами” підпільних мандрівних “пророків”, які ходили по селах і пророкували пиякам різні тяжкі хвороби і карі. Особливо відомим став “пророк-юродовий” із с. Магали Стефан Сяйчук, який виступав проти пияцтва, до нього з’їжджалися на “лікування” від алкоголізму сотні селян з різних сіл краю [3. – 1894. – 24 серп.; 1895. – 22 бер.]. У гірських селах об’явилася дівчина-„пророчиця”, яка закликала горян “від імені Бога” не вживати горілки, бо це шкідливо і грішно. Одноного дня на початку серпня 1898 р. на її “пророкування” зібралося біля церкви у с. Мареничах до тисячі людей. Це викликало стурбованість у властей. Туди терміново прибули президент (губернатор) Букови-

ни Бургінійон, начальник Вижницького повітового управління Табору, ст. лейтенант жандармерії Креватю, жандарми. Дівчину арештували, а коли везли для розслідування, селяни жбурляли камінням у представників влади [23. – 1898. – 11 серп.].

Питання боротьби з алкоголізмом було настільки актуальним, що стояло навіть у порядку денному IV буковинської учительської конференції на початку серпня 1895 р. і звучало так: “Як може школа запобігти пияцтву”. У резолюції із 9 пунктів пропонувалося: заснувати крайове товариство тверезості з відповідним колом діяльності; заборонити учням брати участь у заходах, де п’ють горілку; учителям вести антиалкогольну пропаганду поза школою; видавати книжечки антиалкогольного змісту; під час навчального процесу говорити дітям про шкідливість горілки і пияцтва; визначити премії за кращі антиалкогольні книжечки для молоді; говорити про шкідливість алкоголю і пияцтва з дорослими людьми, які ходять ввечері до школи на заняття з ліквідації неписьменності; з метою відволікання людей від корчми пропагувати заняття бджільництвом, садівництвом та ін. [3. – 1895. – 6 серп.] І вчителі намагалися брати участь у такій потрібній справі.

Рішення буковинських вчителів було співзвучне з тодішньою ухвалою 5-го Базельського антиалкогольного конгресу 20 серпня того ж 1895 р. [3. – 1895. – 25 серп.].

У рух тверезості включилася і буковинська преса. Пиміром, газета “Буковина” у 14 і 15 номерах за 1889 рік вмістила статті “Горівка” та “Небезпечність горівки”, у яких доводила шкідливість надмірного вживання людиною цього напою, закликала й священників “замість щоб християнина чортом та пеклом страшити, ліпше й розумніше” пояснити йому про шкідливий вплив горілки на людський організм [3. – 1889. – 18 лип., 1 серп.].

І, мабуть, заклик було почуто. На черговому тверезому весіллі у Георгія Савчука в Нових Мамаївцях священник Єротеї Федорович під час шлюбу говорив, між іншим, і про тверезий спосіб життя, нагадував про це й учитель Савицький. Серед забав на “тверезому весіллі” були й гарні хорові співи. Закінчуючи допис до газети “Буковина”, один з гостей цього весілля закликав: “Панове-газди, кличу до вас: веселіться по-людськи, бо нема нам чого упиватися, ми й так п’яні від темноти та біди” [3. – 1889. – 5 груд.].

З метою антиалкогольної пропаганди місцева преса друкувала на цю тему кращі художні твори. Зокрема, газета “Буковина” з 1890 р. публікувала оповідання Чокого у перекладі з німецької Омеляна Поповича під назвою „Чума горівчана”, у якому лікар Федір Добрун роз’яснює, чому пияцтво шкідливе. Зміст заключної частини оповідання повинен був задуматись кожного питушого, навіть “мірно” (тобто в міру): “Та чума, що не тільки коротає людям вік, але й, що гірше, забирає їм здоровля, майно і честь, то чума горівчана... Як не можна мірно гришити, так не можна й мірно пити... Мірно заживана (випивана. – В.Б.) горівка вбиває з часом душу й тіло... В кінці публікації і сам О.Попович закликав читачів, членів товариств тверезості боротися проти Ічуми горівчаної” [3. – 1890. – 3, 31 лип., 9, 23 жовт., 6, 20 лист.].

Великий інтерес на Буковині викликала творчість визначного російського письменника, послідовного борця проти алкоголізму Льва Толстого, його твори у перекладі українською і німецькою мовами, зокрема на антиалкогольну тематику, друкувала місцева преса. Так, у німецькомовній газеті “Czernowitzer Zeitung” за 13 листопада 1889 р. було вміщено матеріал про боротьбу (щоправда, безуспішну) Л. Толстого проти пияцтва в Росії [24. – 1889. – 14 лист.].

Українська газета “Буковина” за 4 травня 1895 р. надрукувала відомості про осуд з його боку цього ганебного явища і коротко викладено в перекладі українською мовою зміст його ж останнього твору-драми в 6 діях під заголовком “Перший гуральник, або як дідько собі хліб заробив”. У ньому йшлося про економічний занепад селянського господарства внаслідок виробництва і надмірного споживання селянами спиртних напоїв. У кінці твору редакція додала від себе: “Казка ся та сама, як у нашого народу” [3. – 1895. – 4 травню; 2, с. 115 – 116].

Говорячи про безсумнівний внесок буковинської преси у пропаганду ідей тверезого способу життя, бачимо і деякі її “ляпи”: друкування на її сторінках численних (по 10 – 15) тостів учасників застілля у ресторанах (до 200 чол.) різними мовами з нагоди завершення якихось заходів, ювілеїв. Зокрема, після перемоги на виборах, після учительських конференцій, після вдалих концертів, при зустрічах визначних осіб, при відзначенні “круглих дат” (30-, 40-, 50-, 60-річчя) правління Франца Йосифа, ювілеїв крайових можновладців чи якихось товариств, після встановлення пам’ятників імператору чи завершення будівництва значних об’єктів і т. п. Не піддаючи сумніву необхідність, користність, природність задоволення потреб у харчуванні, спілкуванні тих людей, явно сумнівними і недоцільними видаються нині публічний розголос, своєрідне рекламування розпиття спиртних напоїв тодішньою елітою, яка повчала простолудинів дотримуватися тверезого способу життя [3. – 1888. – 13 груд.; 1889. – 22 серп., 19 груд.; 1891. – 2, 6 бер., 25 вер.; 1899. – 1 жовт., 27 груд. та ін.].

Справивши деякий вплив на обмеження споживання частиною жителів краю спиртних напоїв, рух тверезості тут у тих формах, у яких він розвивався у 80-90-х рр. XIX ст., з початку XX ст. йде на спад. З’являються нові його форми, спрямовані не на цілковиту відмову від вживання спиртних напоїв (це виявилось нездійсненним), а передусім – на закриття шинків у святкові і вихідні дні. Тобто, щоб ці дні використовувалися дорослими для відпочинку, моління у церкві, виховання дітей, культурного дозвілля, а не пияцтва, безглузлого витрачання коштів. Ці домагання здійснювалися у вигляді численних петицій, прохань до крайових і повітових властей, а також шляхом ухвали рішень (резолюцій) народних віч (народних зборів) з направленням їх до відповідних інстанцій.

Приміром, на 3-й сесії 9-го скликання Буковинського крайового союму 1901 р. відомий український громадський і політичний діяч, депутат Степан Смаль-Стоцький від імені селян Давиденів-Зруба, Южинця, Товтрів, Ревного, Ленківців, Стрілецького Кута, Добринівців, Кичери, Кам’яної, Топорівців вніс петицію з вимогою закриття шинків у недільні і

святкові дні [31, с. 548]. Такі ж вимоги він оголосив і на 5-й сесії 9-го скликання сойму у 1903 р. від імені селян Раранчі, Киселева, Малого Кучурова, Валяви, Кадубівців, Суховерхова, Топорівців, а український депутат Єротей Пігуляк – від імені селян Лашківки [32, с. 83, 141]. На багатьох селянських вічах на початку ХХ ст., зокрема в Шипинцях, Розтоках, Довгопіллі, Конятині, Стебнах, Черногузах, Виженці, Мигові та інших селах учасники віч в ухвалених резолюціях вимагали від влади дотримання розпоряджень про закриття корчем у вихідні і святкові дні [3. – 1907. – 26 трав., 13 вер.,; 1908. – 27 вер., 11, 28 жов., 1 лист.]. На вічу в Миговому 20 січня 1906 р. селяни ухвалили: “Віче домагається від міністерства скарбу яко підстави поліпшення народної долі кінцевого знесення, пропінційного фонду на Буковині” [3. – 1906. – 31 січ.].

А ось ухвала вічевиків гірського села Довгопілля від 13 вересня 1908 р., “Віче домагається від ц.к. староства у Вижниці строго карати корчмарів за отворення шинків у неділі і свята, а коли се не може, то відбирати від них концесії. Віче кличе до всіх гірських громад, щоби позаводили у себе “Почесні комітети”, котрих задачею має бути контролю в селі над коршмами о скільки вони придержуються закона” [3. – 1908. – 27 вер.]. (Щоправда, у зв’язку з тим, що з 1911 р. право збуту горілки дозволялося всім, хто придбає на це ліцензію, мешканці Довгопілля проявили досить своєрідну “національну солідарність” на вічі 4 вересня 1910 р., записавши у другому пункті ухвалені резолюції: щоби концесії на збут горілки видавалися тільки українцям [13. – 1910. – 6 лист.]. Тобто хай замість євреїв розпичують гуцулів самі ж українці).

Своєрідною формою протесту проти розширення виробничої бази спиртового-горілкового виробництва в краї були неодноразові звернення селян Горішніх Шерівців у 1907 р. до крайового президента, Чернівецького повітового управління з проханням заборонити місцевому поміщику Самуелю Едлеру фон Горовіцу будувати гуральню всього на відстані до 100 м від школи і церкви. Будівництво вдалося призупинити [6. – Ф.3. – Оп. 2. – Спр. 23670. – Арк. 2 – 35].

У боротьбу проти алкоголізму включалася і студентська молодь. Учасники I конгресу студентів-соціалістів Буковини 2 травня 1903 р. ухвалили: студенти Буковини переконані у шкідливості споживання алкогольних напоїв, висловлюються за дійову підтримку антиалкогольного руху, рекомендують також усім членам соціалістичної організації підтримувати його, що незабаром дасть можливість створити всебуковинський антиалкогольний союз, вимагають, щоби партійна (соціал-демократична) преса надалі більше приділяла уваги антиалкогольній пропаганді [33. – 1903. – 2 трав.]. Можливо, на цей заклик соціал-демократична газета “Volkspreste” 24 березня 1906 р. опублікувала звернення під заголовком “Геть алкоголізм!” такого змісту: “Робітники. Товариші. Вступайте у робітничі спілки тверезості. 15 чоловік творять первину місцеву групу. Вступні внески – 20 гелерів (0,2 крони. – В.Б.), для молоді – без вступних внесків. Членський внесок – 30 гел. на місяць з чоловіків, 20 гел. – з жінок, 10 гел. – з молоді”. Ця ж газета у номері за 29 серпня 1908 р. опублікувала звернення:

“Батьки пролетарі! Матері! Не давайте вашим дітям ні краплі спиртного!” І далі пояснювалося про шкідливість алкоголю для організму людини. Соціал-демократична група депутатів Чернівецької міської ради 6 листопада 1909 р. внесла на засіданні пропозицію, щоби у Чернівцях шинки були закриті не тільки в неділю до обіду, а ще з суботи з 5 год. вечора [33. – 24 бер., 1908. – 29 серп., 1909. – 6 лист.].

Не можна стверджувати, щоби австрійська влада зовсім не звертала увагу на вимоги громадськості (у т.ч. й Буковини) щодо обмеження масштабів споживання населення. Існували імперські закони, міністерські і крайові розпорядження 1853, 1855, 1858 рр. [25, с. 20 – 21], а 19 липня 1877 р. навіть було прийнято спеціальний імперський закон (8 параграфів) проти пияцтва, що стосувався лише Галичини і Буковини: за появу у п’яному стані у громадському місці – арешт до 1 місяця, або штраф до 50 фл.; заборона давати горілку у новий борг; заборона забирати майно за борг “під горілку”; заборонити на рік відвідувати шинки тому, хто протягом року був покараний за пияцтво; за порушення закону шинкарем – заборона йому шинкувати [24. – 1885. – 28 квіт.]. Закон 1881 р. обмежував збут спиртного у пізній час. У 1899 р. міністерством внутрішніх справ і міністерством торгівлі видано розпорядження повітовим управлінням, щоби в суботу, неділю і святкові дні шинки були закриті: в суботу о 5 год. вечора, в неділю – о 12-й годині дня, за порушення – штраф від 2 до 200 крон, або арешт від 6 год. до 14 днів [20, 122, 124]. Але на ці закони та розпорядження і пияки, і шинкари, та й “контролери” на місцях часто не зважали. Так, згідно зі звітом крайової жандармерії за 1884 р. від сільських управ поступило 2023 заяви про порушення закону 1877 р. проти пияцтва, але було арештовано лише 41 порушника (2%) [24. – 1885. – 28 квіт.].

Ось два характерні приклади з цього приводу. Віча в Розтоках, Сторонці-Путилові, Карапчеві-над-Черемошем, Довгопіллі ухвалили у 1902 р. резолюції про обов’язкове закриття корчем у неділі і святкові дні до 11 год. ранку і ввечері, особливо у гірських селах, “бо тут до тепер коршми як ніч, так і день вічно отворені, де народ аж страх нищиться морально і матеріально”. Рішення віч через депутата С.Смаль-Стоцького передали в сейм [6. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 10069. – Арк. 16]. Пройшло 5 років. Селяни Розтоків на своєму вічі 7 травня 1907 р. у резолюції із 18 пунктів знову ухвалюють: 1) зменшити кількість шинків і закрити решту під час свят, бо “п’янство” нищить бідних гуцулів морально і матеріально”; 2) закрити коршми у робочі дні в установлені поліцейні години, бо „дотепер коршми як ніч, так день вічно отворені” [3. – 1907. – 26 трав.]. Отже, рішення селянських зборів (віч) ігнорувалися, хоч формально існували й закони, й заборони.

Боротьба з алкоголізмом на Буковині інколи знаходили відгуки й на міжнародному рівні. Зокрема, на Х міжнародному антиалкогольному з’їзді в Будапешті у вересні 1905 р. галицький доповідач (українець) Борис, виголосивши доповідь “Антиалкоголізм і пропінційне питання в Галичині і на Буковині”, вніс такий проект резолюції: “Десятий міжнародний з’їзд в Будапешті для побороювання алкоголізму протестує против наміреного продов-

ження пропінаційного лиха в Галичині й Буковині” [3. – 1905. – 1 жов.].

Отже, до загалом невідрадного економічного становища більшої частини буковинського селянства, інших трудових верств другої половини ХІХ – початку ХХ ст. долучалася ще й така соціальна недуга, як пияцтво, алкоголізм. Як не дивно, але саме на ґрунті посиленого вживання спиртних напоїв виникло незвичне поєднання інтересів одвічних антиподів: великих землевласників (поміщиків) та орендарів поміщицьких маєтків, з одного боку, а з другого – значної частини селян, здебільшого неписьменних й незаможних. Перші – як виробники й збувальники алкогольної продукції, другі – її споживачі. Причому така “співпраця” перших вела до збагачення, других – до збідніння, а то й до економічного занепаду.

Проти цього антисоціального явища з середини 70-х років ХІХ ст. виступило чимало переконаних прибічників тверезого способу життя – священики, учителі, лікарі, журналісти, письменники, громадські діячі, деякі селяни. Виник досить помітний рух тверезості, його організації на місцях. Велася значна роз’яснювальна робота. Рух набув таких небувалих раніше, несподіваних, але переконливих для неписьменних і малописьменних селян, як клятва у церквах – не пити спиртних напоїв, прилюдний “похорон” – закопування в землю пляшок з горілкою й урочисте встановлення на тому місці “хрестів тверезості” з відповідними написами, проведення безалкогольних сімейно-побутових обрядів, добрих корисних справ для бідних людей.

З початку ХХ ст. рух тверезості набув громадсько-політичного характеру у вигляді селянських віч, різних з’їздів, зібрань з ухваленням протестів і вимог до влади щодо обмеження збуту спиртних напоїв. Антиалкогольний рух відбувався у гострому протистоянні прибічників тверезості й тих, хто виробляв і збував алкоголь.

І хоч у ході руху тверезості не було подолано повністю таке соціальне зло, як пияцтво, все ж цей рух мав своїм наслідком цілковитий відхід якоїсь частини людей від пияцтва, якась частина обмежила вживання алкоголю, економлячи кошти і зберігаючи здоров’я, дотримуючись тверезого, здорового більш цивілізованого способу життя.

Джерела та література:

1. Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). – Чернівці: Золоті литаври, 2000; 2. Ботушанський В.М. О культурних взаємозв’язках Северної Буковини с Россией и Надднепрянской Украиной в 70-90-е годы ХІХ в. // Вопросы истории СССР. Республиканский междуведомственный научный сборник. – Харьков: Основа, 1990. – Вип. 35. – С.115 – 116; 3. Буковина. – 1889 – 1908; 4. Буковински Вѣдомости (Чернівці). – 1895; 5. Гнатчук О. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Монографія. – Чернівці: Рута. – 2004; 6. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО); 7. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Чернівці: Золоті литаври; 8. Історія Руської бесіди. – Чернівці, 1909; 9. Кайндль Р.Ф. Пророк тверезості // Неділя. – 1895. – 3 листопада; 10. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 1999; 11. Манастырський А. О ницете нашего народа. – Черновцы, 1894; 12. Молодий буковинець (Чернівці). – 2008 – 2009; 13. Народний голос (Чернівці). – 1910 – 1911; 14. Неділя (Чернівці). – 1895; 15. Русская правда. – 1888 – 189; 16. Товариш. Народний календар на рік звичайний 1909. – Чернівці. 1909; 17. Урядовий кур’єр (Київ). – 2009; 18. Федькович Ю. На

Новий рік // Буковина. – 2010; 19. Чучко М. “И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воеводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці: Книги-ХХІ, 2008; 20. Berichte über die öffentlichen Sitzungen der Bukowiner Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz. Jänner-Dezember 1905; 21. Bukowina (Чернівці). – 1862 – 1863; 22. Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde=Буковина. Загальне краєзнавство / Пер. з нім. Ф.С. Андрійца, А.Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004; 23. Bukowinaer Rundschau (Чернівці). – 1892 – 1894; 24. Czernowitzer Zeitung. – 1883, 1889; 25. Landesregierung blatt für das Herzogtum Bukowina. Zweite Abteilung. Jahrgang, 1858; 26. Die österreichisch – ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – Wien, 1899; 27. Die Propinations-Ablösung. – Czernowitz. – 1888; 28. Protokolle Auswanderungs-Conferenzen. – Czernowitz. 1901; 29. Protokolle über die öffentlichen Sitzungen der Bukowinaer Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz. Jänner-Dezember 1888. – Czernowitz, 1888; 30. Simiginowicz-Staufe L.-A. Die Gruppe Bevölkerung von Bukowine // Czernowitzer Zeitung. – 1883; 31. Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der Session der neunten Wahlperiode 1901 – Czernowitz [б.р.в.]; 32. Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der dritten Session der neunten Wahlperiode 1903 – Czernowitz; 33. Volkspresse (Чернівці). – 1906 – 1909.

Botushans'kyi V.

On history of sobriety and antialcohol fight movement in Bukovyna (70-ies of the 19th –beginning of the 20th centuries)

The article, based on little-known documents, touches upon the history of temperance and antialcohol fight movement in Bukovyna in 70-ies of the 19th –beginning of the 20th centuries. It is also demonstrated how antialcohol movement occurred in the acute confrontation of temperance supporters and those who produced and sold alcohol.

Key words: antialcohol movement, korchma (inn), propination, sobriety (temperance).

УДК: 94(437.5)“18/19”:329.73

© Олександр Добржанський (Чернівці)

НАЦІОНАЛЬНІ ТОВАРИСТВА – КОНСОЛІДУЮЧА СИЛА УКРАЇНСЬКОГО РУХУ НА БУКОВИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті досліджуються причини та найважливіші тенденції швидкого розвитку українських національних товариств на Буковині в др. пол. ХІХ – на поч. ХХ ст. Аргументовано доведено, що різноманітні за своїми статутними цілями і завданнями громадські об’єднання сприяли залученню до українського національного руху широких верств населення, послідовно відстоювали національні права українців Буковини, консолідували національний рух, перетворюючи його в потужну політичну силу.

Ключові слова: Буковина, національний рух, громадські об’єднання.

Однією з прикметних рис суспільного життя на Буковині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. стало швидке зростання кількості громадських об’єднань національно-культурного, просвітнього, наукового, політичного, спортивного та інших спрямувань. Цьому сприяло австрійське законодавство, яке в 60-х рр. ХІХ ст. поповнилося низкою законів, спрямованих на лібералізацію процесу реєстрації об’єднань та контролю за їх діяльністю, запровадження нової конституції, формуванням елементів громадянського суспільства в конституційній монархії Габсбургів.

Завершеного вигляду законодавство про громадські об’єднання набуло після ухвалення закону від 15 листопада 1867 р. Відповідно до цього закону